

Теорія та історія мистецтв

Кашуба А. В.

аспірантка кафедри культурології та мистецтвознавства Одеського Національного політехнічного університету

Діяльність «Товариства нової драми» в дзеркалі місцевої преси

Ключові слова/ Keywords: «Товариство нової драми»/ «Society new drama», Вс. Мейєрхольд/ Vs. Meyerhold, репертуар/ repertoire, критики/ criticism.

Інтерес до вивчення творчості Вс. Мейєрхольда знайшов своє відображення в дослідженнях російських, українських та зарубіжних авторів. Російські дослідники розглядали аспекти, що були пов'язана із біографією та творчістю Вс. Мейєрхольда (М. Волков, К. Рудницький, П. Громов, Г. Титова та ін.), з його педагогічними поглядами (Д. Войновська, Чжун Чжун Ок). Українські науковці розглядали синтез музики і театрального дійства у виставах Вс. Мейєрхольда (Г. Миленька) та його причетність до театрального авангарду ХХ ст. (Г. Веселовська). Серед зарубіжних науковців питаннями зв'язку Вс. Мейєрхольда і глядача займався Й. Лбансур, Л. Клеберг, Б. Пикон-Валлен досліджувала зв'язок музики та акторської гри.

У літературі про режисера часто з'являлися фрагменти рецензій з провінційних газет початку століття. Виникло питання, якою мірою газетна періодика взагалі може служити джерелом відомостей про театральну діяльність Вс. Мейєрхольда в провінції на початку століття. З цієї точки зору місцева періодична преса у всій сукупності жодного разу не ставала предметом спеціального дослідження. Подібна спроба була зроблена вперше у 2004 році російською дослідницею Н. Звенигородською. Наше дослідження націлено на аналіз рецензій другого театрального сезону (1903-1904 рр.), тому що саме цей час ознаменувався створенням «Товариства нової драми».

Ще перед початком нового сезону у газеті «Південний огляд» з'явилася стаття щодо планів «Товариства нової драми». Зміст написаного зводився до особливостей нової драми. «Ідейність нової драми виражається зв'язком повсякденності з вічністю, тобто окремого з цілим. Під такі літературні напрями підходять: синтетична драма С. Пшибишевського (пізнання сутності буття шляхом синтезування і символізування розглянутого випадку життя), драма духу Г. д'Аннунціо (боротьба індивідуалізму з самим собою), символічна драма Г. Ібсена, «фатальна» драма древніх, драми М. Метерлінка (першого періоду, до «Монни Ванни» і «Жуазель») і Стріндберга. Все те, що було необхідними елементами старої драми, як то: інтерес до реального зображення душі, до зовнішньої оболонки життя (характер, тип, соціальний стан і національність героя, шукання сенсу і мети життя) – все це в новій драмі поступається місцем більш важливому – душі. Головну роль тут виконує душа» [17].

Нові режисерські ідеї Вс. Мейєрхольда проявилися у постановках М. Метерлінка та С. Пшибишевського. Не зважаючи на прохання херсонців про появу таких п'єс у репертуарі, Вс. Мейєрхольд розумів, що захопити ними провінційного глядача буде нелегко. Не все нове викликало схвалення публіки. Намагаючись привернути глядача до театру, Вс. Мейєрхольд виступив із досить красномовною заявою. Зі шпальт газети він звертається до херсонців: «вважаю себе відповідальним перед тією публікою, яка бачить, звикла бачити або хоче бачити в театрі якийсь храм, де зображуване страждання викликає жах і співчуття, де навіть в сміху людської комедії чутні сльози ... Не з баришів веду підприємство, не з вигоди кладу свою працю і свої сили, а з любові до мистецтва, мені дорогому, з любові, якої ніколи не зрозуміти тим, хто в театрі шукає тільки «розваг»» [1, с. 2]. У кожному слові лунає сподівання на те, що серед відвідувачів театру є таки його однодумці, які зрозуміють те, що він прагне їм донести зі сцени.

Відгуки були різні та неоднозначні. Наприклад, вистава за твором Г. Ібсена «Жінка з моря» від глядачів отримала овації та «летючки» від відвідувачів галереї, а критики віднесли до неї без подібного захвату. Подовжена за часом дія «стомлива для уваги глядачів і, крім цього, важка для виконання, що було помітно на цей раз по деякій нерішучості гри акторів, обмежених чітко визначеними рамками. Герої в більшості випадків були слабо окреслені, незрозумілі» [1, с. 2].

Шквал обурювань викликала постановка «Безприданниці» О. Островського, яка була поставлена у другому сезоні. Де-Лінь, найемоційніший з поміж місцевих театральних критиків зазначав, що твори О. Островського не під силу трупі Вс. Мейєрхольда. Роблячи скидку на суб'єктивність відчуттів де-Ліня, все одно його заява дає підстави для роздумів. «Антреприза зробила великий прокол, поставивши цю п'єсу («Безприданниця» – Г.К.). Поставлені в теперішньому сезоні комедії «Не так живи, як бажається», «Вовки та вівці» та «Шалені гроші» наочно показали повну неспроможність членів трупи Мейєрхольда у п'єсах Островського» [5, с. 2].

Наголос робився і на режисерській частині, яка «помітно накульгувала», а обстановка «грішила деякою недбалістю». Критик пройшовся по виконавцям головних ролей: виконавиця головної ролі, К. Мунт, провела її «блідо і неясно», від чого образ Лариси «абсолютно знітився». Єдиний, за рахунок кого трималася вистава, був І. Певцов. На тлі інших він був «героєм вистави». Його ролі завжди відрізнялися тонкою психологічною розробкою образів людей з надломленою психікою, не став виключенням і Карандишев: актор роллю проникся, вона «ведеться ним з такою масою нюансів і змістовних подробиць, що враження, яке залишає по собі виконавець, «незвично сильне». Але навіть талановита гра одного актора не змогла виправити загального тону виконання, яке було «невитримане і щохвилини порушувалося то одним то іншим виконавцем» [5, с. 2].

Прем'єра «Снігу» С. Пшибишевського відбулася 19 грудня 1903 року. Цій виставі надається особливе значення: вона першою проголошувала новаторські принципи мейєрхольдівської режисури. Але і «ультрафіолетовий сніг», і занурення сцени у «єгипетську темряву», прагнення режисера викликати у глядача «той чи інший настрій, не пов'язаний з побутовими та життєвими враженнями», виявилися для зала неприйнятними [4, с. 173]. Як пізніше писав О. Ремізов: «Публіка дивувалася, робила вигляд, що все розуміє, або тупо-гідливо морщила вузький лоб» [14, с. 36–39]. Подібну реакцію глядачів на виставу «Сніг» можна було передбачити. Новаторська форма вистави ускладнила ідею п'єси. Звична до зрозумілих, банальних сюжетів публіка відмовлялася сприймати те, що тепер їй намагалися піднести по-новому. Таким чином, Вс. Мейєрхольд та його актори вже були готові зробити крок уперед, а у публіки це відбувалося важко і поволі. Та стверджувати, що вистава провалилася, буде не вірним. Такої думки дотримується Н. Звенигородська. Доказ тому – п'єсу повторювали двічі і збори були вище середнього [12, с. 37].

З постановкою «Сну в літню ніч» дослідники творчості Вс. Мейєрхольда – М. Волков [4, с. 175] та Н. Звенигородська [9, с. 108] – пов'язують питання про вплив у цьому випадку режисерської творчості О. П. Ленського на Вс. Мейєрхольда. Тому особливістю постановки було те, що комедія була поставлена під музику Ф. Мендельсона. На жаль, херсонські критики не залишили докладних свідчень про результат цього експерименту. Лише відомо, що ця вистава з успіхом пройшла загалом 7 разів. Із захопленням писав про «Сон у літню ніч» один із херсонських рецензентів: «Мейєрхольд довів публіці, що окрім «киплячих самоварів та коленкорових стель», він може дати щось більше. Розгорнути на нашій мізерній сцені таку принадно-чарівну картину місячної ночі у лісі і створити таку дивно-прекрасну групу ельфів може тільки дуже талановитий художник-режисер!» [6, с. 2].

Інша вистава, яка була відмічена рецензією, «До сходу сонця» Г. Гауптмана. Критик із захопленням писав, що це сама вдала вистава у другому сезоні за всіма параметрам. «Картина ранкової зорі поставлена, що називається, «з настроєм» і світлові ефекти поступового світанку вийшли, як не можна краще, до приємного здивування публіки, яка вже звикла до доволі «грубої гри» нашої театральної електрики на сцені. Тепер після такого, художнього у всіх відношеннях спектакля, будемо сподіватися, що трупа наша потрапила на «справжню колію» і вже не зверне з неї у бік» [1, с. 2].

Що ж стосується «Монни Ванни», то на сторінках «Театру і мистецтва» промайнула фраза: «Блискучі фарби Метерлінка в «Монна Ванні» були знебарвлені, злинялі, потьмянілі» [13, с. 178]. Н. Звенигородська була однією із перших, хто зробив спробу виправдати перші експериментальні вистави Вс. Мейєрхольда і вивести їх із категорії «невдалих». В пресі вона віднайшла й інші свідчення. Наприклад, Діюген писав: ««Монна Ванна» пройшла з великим успіхом у декоративному і сценічному відношенні ... Постановка багата» [8, с. 2]. Тобто, ніяких доказів провалу або шаленого успіху немає. «У неділю передбачається повторення «Монни Ванни»» [8, с. 2], а два тижні потому показали втретє [9, с. 119].

Велике значення для Вс. Мейєрхольда мала його робота над «Вишневим садом». Над новою п'єсою А. Чехова режисер працював абсолютно самостійно, не маючи за плечима досвіду постановки МХТ. У Москві «Вишневий сад» йшов у переробленому спеціально для МХТ варіанті [9, с. 121], а Вс. Мейєрхольд у своїй роботі спирався на рукопис, надісланий йому А. Чеховим, тобто ставив п'єсу в початковій редакції. Як свідчив І. Пєвцов, «без жодного зіставлення з Художнім театром. Мейєрхольд навіть не бачив цієї вистави, і п'єса була надіслана нам у Херсон прямо в рукописному вигляді автором, з яким Мейєрхольд був пов'язаний» [10, с. 35]. Єдиний відгук на постановку «Вишневого саду» Вс. Мейєрхольда зберігся в журналі «Театр і мистецтво». Єдиний, тому що дружні відносини з редакцією газети

«Південь» на той час себе вичерпали, а «Херсонські губернські відомості» припинили своє існування. «Вийшла якась буденна п'єса з водевільними фігурами лакеїв, покоївки, гувернантки, з безглуздим образом студента Петі, котрий виголосив слова «здрастуй, нове життя» чомусь з відтінком водевільного комізму, що викликало сміх у публіки. ... Лопахін був перетворений на дурнуватого селянського синка, саврас без вуздечки, що вже остаточно спотворило п'єсу і позбавило її сенсу. Єдиною цікавою фігурою виявився Фірс в особі пана Пєвцова» [3, с. 178]. Таким чином, у своїй здійсненій постановці чеховського твору, Вс. Мейєрхольд ще не керувався своїм оригінальним баченням: «він поки ще впевненіше фантазував і розмірковував, ніж діяв» [15, с. 39].

У минулому сезоні херсонці безмірно пишалися тим, що їх місту пощастило стати першим з провінційних міст, де з'явився свій «Художній театр». «Південь» писав: «Херсонський Художній театр як такий припинив своє існування. ... На підмостках міського театру з'явилося «Товариство нової драми». ... Таким чином, те, про що говорилося так голосно, з таким піднесенням, в таких пишномовних виразах, саме «Художній театр у провінції», відійшло в область переказів, і херсонська публіка, яка пишалася тим, що Херсон явився колискою нового театру, відчула першу образу і розчарування» [7, с. 2]. Журнал «Театр і мистецтво» зауважив: херсонці «в захопленні своєму» вважали, мовляв, трупу Вс. Мейєрхольда і О. Кошеверова «однією з перших у Росії. І раптом такий конфуз» [11, с. 60]. У глядацькій аудиторії переважало бажання бачити сюжети, образи, характери, що припускають можливість ідентифікації, ототожнення себе з подіями і персонажами. Це зазвичай викликало активне емоційне співпереживання, збагачувало життя відвідувачів театру. Як зауважив один із газетярів: «Символізм і настрої – це «mode moderne» останнього часу – ще лякає натовп, і перспектива бути в театрі й не зрозуміти суті п'єси ... іноді слугує перешкодою для багатьох» [16].

У другому сезоні, відкрито проголосивши про розрив із натуралізмом, Вс. Мейєрхольд опинився перед проблемою створення нової театральної естетики. Пошук та розробка нових прийомів вимагали часу і зосередженості, а провінційна сцена не могла цього дозволити, в неї були свої вимоги. Автор вважає, що, залишившись на другий сезон в Херсоні, Вс. Мейєрхольд фактично втратив можливість використовувати напрацьовані спектаклі з тим, щоб приділити більше уваги новим. Поступово в лавах критиків зароджується і міцніє протистояння, а навколо театру атмосфера невдоволення. Хоча назву трупі не в усьому вдавалося виправдати, Вс. Мейєрхольд все ж намагався дотримуватися певного принципу: вибирав п'єси, що ставлять серйозні проблеми, а це і викликало невдоволення публіки.

В цілому дореволюційний періодичний друк є важливим джерелом для вивчення діяльності Вс. Мейєрхольда зокрема, і театральної культури російської провінції загалом. З фактологічної точки зору, періодичні видання є основними джерелами, які виділяються поміж інших джерел, таких як художня, мемуарна література, своїм історичним конкретним характером. На сторінках провінційної періодичної преси відображені події місцевого театрального життя, імена акторів, які розпочинали із провінції, а згодом стали гордістю всієї країни. Окрім цього, сторінки преси відображали художні смаки та інтереси публіки. Таким чином, завдяки періодичній пресі ми маємо можливість сформулювати уявлення відносно перебування Вс. Мейєрхольда у Херсоні, його діяльності, його перших експериментальних кроках.

Список використаних джерел

1. А. Н-нь. Городской театр / А. Н-нь // Юг. – 1903. – № 1619, с. 2.
2. А. Н-нь. Городской театра / А. Н-нь // Юг. – 1903. – № 1597 – С. 2., с. 2.

3. Болотин Я. Херсонские итоги / Я. Болотин // Театр и искусство. – 1904. – № 8. – С. 178, с. 178.
4. Волков Н. Д. Мейерхольд. Т 1. / Н. Д. Волков. М.; Л. : Academia, 1929. – Т. 1 – 404 с. – с. 173.
5. Де-Линь. Городской театр / де-Линь // Юг. – 1903. – № 1644, с. 2.
6. Де-Линь. Силуэты / де-Линь // Юг. – 1903. – № 1631 – с. 2.
7. Де-Линь. Силуэты / Де-Линь // Юг. – 1904. – № 1678, с. 2.
8. Диоген. Театральные заметки / Диоген // Херсонские губернские ведомости.
9. Звенигородская Н. Э. Провинциальные сезоны Всеволода Мейерхольда. 1902–1905гг. / Н. Э. Звенигородская. – М. :Едиториал УРСС, 2004. – 256 с., с. 108
- 10.Илларион Николаевич Певцов: Лит.-театр, наследие. Воспоминания о Певцове / Сост. : С. Д. Дрейден, Т. И. Певцова; общ. ред. и коммент. С. Д. Дрейдена; вступ. ст. М. И. Царева. – М. : ВТО, 1978. – 359 с. , с. 35.
- 11.К сезону в провинции // Театр и искусство. – 1904. – № 3., с. 60.
- 12.Мейерхольд в русской театральной критике: 1898 – 1918 / Сост. и коммент. Н. В. Песочинского, Е. А. Кухты, Н. А. Таршис. – М. : Артист. Режиссер. Театр, 1997. – 527 с., с. 37.
- 13.Провинциальная летопись // Театр и искусство. – 1904. – № 8., с. 178.
- 14.Ремизов А. Товарищество новой драмы / А. Ремизов // Весы. – 1904. – № 4.с. 36–39.
- 15.Рудницкий К. Л. Режиссер Мейерхольд / К. Л. Рудницкий. – М.: Наука, 1969. – 527 с. , с. 39.
- 16.Театральная заметка // Херсонские губернские ведомости. – 1904. – № 6.
- 17.Южное обозрение. – 1903. – 11 сентября.